

БУХТІАРОВА

Аліна Геннадіївна
a.bukhtiyarova@uabs.sumdu.edu.ua

к.е.н., старший викладач,
Сумський державний
університет

ВОЙТОВИЧ

Анна Валеріївна
voytovych.anna1995@gmail.com

студент, Сумський державний
університет

МОРДОВЕЦЬ

Єлизавета Вячеславівна
lizamordovec@gmail.com

студент, Сумський державний
університет

УДК 343.35

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЯ У СИСТЕМІ
ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ***

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF
CORRUPTION IN PUBLIC FINANCES**

* Дослідження виконане у рамках держбюджетної науково-дослідної роботи 0118U003585 "Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні".

У статті досліджується законодавче закріплення поняття «корупція». Відповідно розглянуто два підходи до визначення поняття, а саме – науковий та офіційний. Аналіз сучасних наукових визначень поняття корупції, показав, що деякі науковці розглядають корупцію, як тотожне явище «хабарю», а інші, у свою чергу, пов'язують термін корупція зі зловживанням особою своїм службовим становищем задля отримання певної вигоди, не завжди матеріальної, але для задоволення власних цілей. Аналізуючи офіційний підхід до визначення корупції, було розглянуто законодавче закріплення даної дефініції на національному та міжнародному рівнях. Національне законодавство надає визначення корупції в ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції», котре є універсальним, але на противагу цьому, міжнародне законодавство, котре пов'язане і регулює корупційні відносини не завжди надає тлумачення самого терміну «корупція». Авторами було проаналізовано 2 групи міжнародних конвенцій та актів. Перша група – загалом не визначає тлумачення корупції та друга група – чинні міжнародні правові акти, які визначають корупцію як суспільно небезпечне явище. Зазначено, що на законодавчому рівні в Україні не встановлено відповідальності за корупційні дії юридичних осіб.

В статье исследуется законодательное закрепление понятия «коррупция». Соответственно рассмотрено два подхода к определению понятия, а именно – научный и официальный. Анализ современных исследований трактует понятие коррупции, указав, что некоторые ученые рассматривают коррупцию, как аналогичное понятие «взятке», а другие, в свою очередь, связывают термин коррупции с злоупотреблением служебным положением для получения некой выгоды, не всегда материальной, но для удовлетворения собственных целей. Анализируя официальный подход к определению коррупции, было рассмотрено законодательное закрепление представленной дефиниции в ст.3 ЗУ «О борьбе с коррупцией», которое есть универсальным, но в противовес этому международное законодательство, которое связано и регулирует коррупционные отношения, не всегда дает трактовку этого самого термина «коррупция». Авторами было проанализировано 2 группы международных конвенций и актов. Первая группа – в общем не предоставляет трактовку термина коррупции и вторая группа – действующие международные правовые акты, которые определяют коррупцию как общественно опасное явление. Отмечено, что на законодательном уровне в Украине не установлена ответственность за коррупционные действия юридических лиц.

Legislative definition of the term «corruption» is analyzed in the article. According to the article two approaches of the definition of the corruption are analyzed – the scientific one and the official one. The analysis of contemporary scientific interpretation of the definition of the corruption, shows that some scientists consider corruption as the identical phenomenon of «the bribe», while others consider the term corruption with the abuse of a person by his position to obtain some benefits that are not always material, but that are intended to meet their own private goals. While analyzing the official approach of the definition of the corruption, we considered the legislative consolidation of this definition at the national and international levels. National legislation defines the definition of corruption in Art. 3 in the Law of Ukraine «On preventing corruption», which is universal, but in contrast to this definition the international law, that is linked and regulated by corruption relations, does not always provide an interpretation of the term «corruption» itself. The authors analyzed 2 groups of international conventions and acts.

The first group does not define the interpretation of corruption in general and the second group analyzes the existing international legal acts that define corruption as a socially dangerous phenomenon. It is noted that at the legislative level in Ukraine there is no responsibility for corruption actions of legal entities.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, публічні фінанси, боротьба з корупцією

Ключевые слова: коррупция, предотвращение коррупции, общественные финансы, борьба с коррупцией

Keywords: corruption, prevention of the corruption, public finances, fighting the corruption

ВСТУП

На сьогоднішній день корупція в державних органах влади набирає все більших масштабів, та, безумовно, підриває не тільки економіку, але й державну безпеку України. Корумпована влада, судові органи чи будь-які інші державні органи, в першу чергу, завдають шкоди суспільству, адже своїми діями не тільки порушують чітко встановлені норми права, але й дозволяють особам вчиняти суспільно-небезпечні дії за які вони потім можуть відкупитися щоб уникнути покарання. Дане суспільне явище негативно проявляється в використанні своїх повноважень посадовими особами, політичними діячами чи службовими особами задля отримання коштів з метою особистого збагачення. Проблема корупції досить актуальна, не тільки в Україні, але і в будь-якій іншій країні світу. Науковці зазначають, що явище корупції стало основною проблемою у сфері політики кінця ХХ ст.. Корупція є дуже складним явищем, котре сформувалося на сьогоднішній день, адже вона досить різноманітна у своїх проявах та формах. У цілому оцінюючи дане явище та підходи до неї, науковці визнають корупцію – проблемою, вирішення якої для деяких країн є першочерговим завданням. Це значною мірою відноситься і до України, де досить високий рівень корумпованих відносин, який визнано її політичним керівництвом, міжнародними інституціями, законодавчими органами, а також аналітиками. У сучасних умовах корупція є особливо небезпечною, адже вона стала тим чинником, котрий загрожує не тільки національній безпеці, але й державному ладу, адже підриває авторитет влади, як гаранта забезпечення справедливості.

Корупція – явище, яке не оминає ні одну сферу суспільного життя: політику, економіку, правову та соціальну сфери, міжнародні відносини. Зазначимо, що корупційні відносини замінюють правові та етнічні відносини між людьми і з часом дане відхилення від норми переростає у нормальне соціальне явище, котре люди не уникають, а навпаки прибігають до нього, як до шляху подолання проблем.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідження та аналізі підходів до визначення поняття корупції як на вітчизняному, так і на міжнародному рівні, а також формування двох підходів до визначення поняття корупція.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є вітчизняні та міжнародні нормативні акти, наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Internet.

При проведенні дослідження авторами використано методи структурно-логічного аналізу, синтезу, групування, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Провівши аналіз наукової літератури, можемо виділити два основні підходи до трактування поняття корупції. До першого належить доктринальний підхід, котрий заснований на дослідженнях науковців і фахівців, а до другого слід віднести офіційний або, іншими словами, легальний, котрий базується на нормативно-правових актах та міжнародних документах, що мають під собою юридичну силу. Проте, на сьогоднішній день далеко не всі наукові напрацювання, що присвячені дослідженню проблеми корупції, містять визначення даного поняття. Зрозуміло, що вплив історична та національна специфіка створюють різні позиції щодо розуміння сутності поняття корупції та її трактування у законах та нормативно-правових актах [12, С. 183].

Проводячи дослідження такого явища, як корупція ми звертаємо увагу, що в юридичній літературі досить багато думок науковців щодо розуміння суті цього явища [2, С. 177].

Аналіз сучасних наукових визначень поняття корупції показує, що деякі фахівці трактують корупцію в найбільш вузькому змісті слова як синонім «хабаря», «підкупу», продажності посадових осіб (державних службовців). Деякі зарубіжні науковці вивчають явище корупції у вузькому галузевому розумінні. Так, суб'єктами корупційних діянь зазначені науковці вбачають привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади. Наприклад, Дж. ла Паломбал характеризує це явище як будь-які дії чиновників, коли останні відступають від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди. Д. Бейлі під корупцію розуміє зловживання владою, використання її в особистих цілях, які не обов'язково повинні давати матеріальні вигоди. Д. Най визначає корупцію як поведінку, що відхиляється від офіційно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів [7].

Найчастіше під поняттям «корупція» розуміють підкупність та продажність деяких посадових осіб, котре, у свою чергу, знайшло відображення у кримінально-правовому терміні «хабарництва». Проте, існують різні підходи до визначення даного соціального явища. Так, одні автори зазначають, що корупція охоплює будь-яке отримання хабаря, а інші, такі як П.М. Панченко, зазначають, що корупція – це органі-

зоване та періодичне отримання хабаря. У свою чергу, деякі науковці наголошують, що хабарництво лише має риси корупції. На противагу цьому інші автори зазначають, що дане тлумачення є помилковим, тому що не можна зводити корупцію до хабарництва. Так, на думку В.С. Лукомського, підкуп чи хабарництво іншими словами є лише однією із складових явища корупції. До того ж А.А. Аслаханов зазначає, що хабарництво слід віднести до одного з найбільш розповсюджених видів корупції. При цьому він зазначає, що хабарництво не завжди виступає як вид кримінально караної корумпованої поведінки, оскільки корупція – це насамперед «хвороба» державного чиновницького апарату.

Виходячи з цього, корупція – це перш за все протиправні дії посадових осіб. Даной думки додержується і П.С. Матишевський, який вважає, що хабарництво є складовою корумпованих відносин в багатьох ланках державного апарату. [2, С. 177].

Для більш детального ознайомлення з даним суспільним явищем слід розглянути інші підходи до визначення корупції, як на міжнародному, так і на національному рівні. Перш за все, аналізуючи законодавство України, законодавче закріплення поняття «корупція» зустрічається в Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, а саме в ст. 3, котра визначає корупцію як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [9]. Вищенаведене законодавче визначення є особливим з огляду на те, що воно не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних проявів, за які національне законодавство передбачає відповідальність. Так, В.М. Третяк зазначає, що зазначену дефініцію корупції сформульовано лише для потреб Закону України «Про запобігання корупції» [12, С. 186].

Так, звертаючи увагу на міжнародний підхід, поняття «корупції» повинно бути відображено у Конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти корупції (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 р.), проте вона включає в себе дев'ять дефініцій: «державна посадова особа», «іноземна державна посадова особа», «посадова особа міжнародної організації», «майно», «доходи від злочину», «призупинення операцій (заморожування)», «конфіскація», «предикатний злочин», «контрольована поставка», але головної дефініції «корупція» не відображено зовсім. Лише зазначено, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею [4]. Тобто, аналізуючи зміст даної конвенції, ми прийшли до висновку, що даний нормативно-правовий акт, зовсім не має зако-

нодавчого закріплення терміну корупція.

Аналізуючи положення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) 1999 р, слід зауважити, що перелік термінів, котрі використовуються в даній конвенції досить вузький, а саме ст. 1 даної конвенції оперує лише такими поняттями як: «суддя», «юридична особа» та «посадова особа», тобто не надаючи визначення терміну «корупція» взагалі. Корупція в даній конвенції згадується лише, як явище, що загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства [6].

Ситуація, коли у міжнародних нормативно-правових актах не надано визначення ключових для цієї сфери понять, прийнято називати у науковій літературі дефектністю дефініцій. Тобто, існує ситуація, коли міжнародні документи, що регулюють дану сферу, зовсім не маючи чітко визначеного поняття даного соціального явища, тобто регулюють відносити, котрі навіть не можна чітко віднести до «корупції», оскільки немає законодавчо закріпленого визначення [12].

Аналізуючи інші міжнародно-правові акти, ми зустріли нормативне закріплення терміну "корупція".

Так, у резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», визначається термін корупція, як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [5].

Страсбурзька конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 р. в ст. 2 зазначає, що під поняттям «корупція» слід розуміти прямі чи опосередковані вимогання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабаря, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [13].

Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі» № 568 від 22 липня 2003 р. не містить дефініції корупції, але у ст. 2 зазначає різновиди корупції, такі як активна та пасивна. Під активною корупцією слід розуміти діяння, що полягає в обіцянці, пропозиції або наданні, безпосередньо або через третіх осіб, особі, яка здійснює на будь-якій підставі керівну функцію або роботу на користь організації, що належить до приватного сектора, неналежної вигоди будь-якого характеру, призначеної йому самому або третій особі, для того, щоб ця особа, порушивши свої обов'язки, учинила дію або утрималася від цього, а пасивну – як діяння, коли під час здійснення на будь-якій підставі керівної функції або роботи на користь організації, що належить до приватного сектора, особа пропонує або отримує, безпосередньо або через третіх осіб, неналежну вигоду будь-якого характеру, призначену їй або третій особі, або приймає обіцянку такої вигоди для

того, щоб, порушивши свої обов'язки, вона вчинила певні дії або утриматися від них [11].

Кодекс поведінки посадових осіб, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., визначає «корупцію», як скоєння певних дій під час виконання обов'язків, або у зв'язку з цими обов'язками в результаті прийнятих подарунків, обіцянок чи стимулів, чи їх незаконне одержання щоразу, коли наявна така дія або бездіяльність». Це визначення відображає не лише одержання посадовою особою матеріальних цінностей, а й її службову поведінку [3, с. 22]. Прагнучи надати узагальнену дефініцію корупції, ООН у довідковому документі щодо боротьби з корупцією визначає це явище як зловживання державною владою для задоволення особистих інтересів [12].

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікованій Україною у 2005 р., корупцію визначено як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабаря, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [10].

Відповідно до ст. 9 Конституції України та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., що ратифікована в Україні, визначення поняття «корупції» слід вважати офіційним і українське законодавство повинне відповідати йому у повній мірі. Дана Конвенція розуміє поняття корупції як «обіцянку, пропозицію або надання публічній посадовій особі, вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи чи інших фізичної або юридичної осіб з метою вчинення посадовою особою будь-якого діяння чи бездіяльності при виконанні своїх посадових обов'язків.

Таким чином, саме це визначення поняття корупції повинно бути покладено в основу національного законодавства у сфері корупції. Конвенція Ради Європи про корупцію в контексті цивільного права від 4 листопада 1999 р., яку Україна підписала, визначено, що корупція – це «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабаря, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду або поведінку такої особи».

Також, варто відмітити, що в українській практиці категорія корупції відноситься тільки до посадових осіб (службовців), проте, відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів, то ст. 2 Закону України № 1507-VI від 11.06.2009 року «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [8], була введена відповідальність і за корупційні злочини для юридичних осіб, яка передбачала, що юридична особа несе відповідальність, встановлену цим Законом, за вчинення від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповно-

важеною особою самостійно або у співучасті будь-якого із злочинів, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Проте, даний закон викликав багато суперечок серед науковців та юристів і тому Законом України № 2808-VI від 21.12.2010 р. «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції», Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» був визнаний таким, що втратив чинність.

Тобто, на законодавчому рівні в Україні не встановлено відповідальності за корупційні дії для юридичних осіб, за які саме дії можна застосувати заходи впливу, так само за які саме дії юридичну особу можна притягнути до відповідальності за корупційний злочин. По суті, юридичну особу виключено з суб'єктів корупційного правопорушення, в той час як в міжнародній практиці притягнути до відповідальності за корупційні злочини можна і юридичну особу, так як визначено конкретно за які дії, вчинені юридичною особою можна притягнути до відповідальності саме юридичну особу. Наприклад, в Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією у ст. 18 вказано, за які дії можна притягнути до відповідальності юридичних осіб, а саме за дачу хабаря, зловживання впливом та відмивання доходів, – вчинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, із використанням: представницьких повноважень юридичної особи; повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи; а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у якості співучасника чи підбурювача.

До того ж, ст. 26 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції передбачає, що кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які, з урахуванням її принципів права, можуть бути необхідними для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією, а саме за створення неофіційної звітності; проведення необлікованих або неправильно зареєстрованих операцій; ведення обліку неіснуючих витрат; відображення зобов'язань, об'єкт яких неправильно ідентифікований; використання підроблених документів; та навмисне знищення бухгалтерської документації раніше строків, передбачених законодавством.

Як бачимо, підходи до визначення поняття корупції в конвенціях значною мірою різняться. Конвенція Ради Європи більш широко трактує корупцію і визнає її наявність у приватному секторі, чого немає в Конвенції ООН і що не є характерним для сучасної української правової науки [1, с. 79].

ВИСНОВКИ

Корупція набирає значного масштабу й існує у всіх країнах, однак існує в різних пропорціях, на різних рівнях та має різну природу свого походження, адже жодна з соціально-політичних та економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції. Визначаючи поняття корупції в загальному розу-

мінні, треба розуміти як зловживання владою в цілях особистої вигоди. І наслідок корупції насамперед виявляється в делегітимізації влади та інституційний підрив державності. Існує безліч думок з приводу даного явища, проте єдиної думки стосовно визначення «корупції» так і не існує.

Аналізуючи міжнародне законодавство та окремі нормативні акти, ми зустрілися з тим, що деякі конвенції, які безпосередньо регулюють відносини пов'язані з корупцією, зовсім не закріплюють визначення даної категорії. Тобто, регулюють ті відносини, котрі навіть не визначені, як корумповані.

Таким чином, ми вважаємо, що для вирішення даної проблеми необхідно на міжнародному рівні: закріпити визначення корупції в міжнародних конвенціях та інших нормативно-правових актах, які до сих пір не мають законодавчо закріпленої дефініції та видати міжнародний нормативно-правовий акт на який можна зробити посилання задля конкретизації самого визначення «корупції» та надати більш детальну характеристику, що слід відносити до поняття корупції.

Для України, у свою чергу – розширити поняття корупції, у відповідності до міжнародних нормативно-правових актів, розробити перелік, які дії посадової особи слід вважати корупційними, встановити відповідальність, не тільки фізичних, але і юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Богуш Г.И. Понятие коррупции в международном праве и российском законодательстве / Г.И. Богуш // Вестн. Моск. ун-та Сер. 11, Право. – 2004. – № 2. – С. 76-85.
2. Ваньчик Ю.А. Загальнотеоретичні підходи до визначення корупції, корупційних діянь і корупційних відносин / Ю.А. Ваньчик // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 175-181.
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Документ ООН A/34/46, ООН, 1980. – С. 208-240.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16?nreg=995_c16&find=1&text=%EA%EE%F0%F3%EF%F6%B3%FF&x=0&y=0
5. Коррупция в сфере государственного управления [Електронний ресурс]. Резолюция A/CONF.144/28/Rev.1 VIII Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (г. Гавана, 27 августа – 7 сентября 1990 г.). – Режим доступу: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/uncc/uncc_ph_r.pdf. – Назва з екрана.
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 № ETS173 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101?nreg=994_101&find=1&text=%EA%EE%F0%F3%EF%F6%B3%FF&x=0&y=0. – Назва з екрана.
7. Макухін О.О. Поняття корупції в Україні та ЄС: порівняльний аналіз, адміністративно-правовий аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/009makux.pdf>. – Назва з екрана.
8. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень [Електронний ресурс]. Закон України № 1507-VI від 11.06.2009 року Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1507-17>. – Назва з екрана.
9. Про запобігання корупції [Електронний ресурс]. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII: Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. – Назва з екрана.
10. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]. Закон України від 16 березня 2005 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>. – Назва з екрана.
11. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 22 лип. 2003 р. № 2003/568/ПВД. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_945. – Назва з екрана.
12. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція» / В.М. Трепак // Науковий Вісник Національної Академії Внутрішніх Справ. – 2015. – № 4 (97). – С. 181-196.
13. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_102. – Назва з екрана.